

Η Bona και το Africo. Η διαφιλονικούμενη παράδοση δύο κοινοτήτων του ιταλικού νότου για την πατρότητα ενός τοπικού Αγίου, και οι κεκαλυμμένες εδαφικές διεκδικήσεις.

Ρεγγίνα Κασιμάτη*

Η Bona, μια αγροτική αυτή πόλη του ιταλικού Νότου, αποτελούσε καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα μέχρι και το 1950 το οικονομικό, θρησκευτικό, πολιτικό και διοικητικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής¹.

Αυτή η αστική μητρόπολη της υπαίθρου, συγκέντρωνε στους κόλπους της όλη την τοπική αστική τάξη: Ιδιοκτήτες γης, βαρόνους, Ευγενείς, ανώτερα στρώματα κληρικών, γραφειοκράτες, γιατρούς, δικαστές, συμβολαιογράφους, τεχνίτες και εμπόρους. Γύρω από την Bona, υπάρχουν μονοπάτια που οδηγούν σε απομονωμένα οικιστικά σύνολα που ονομάζονται *contrade* και ενοποιητικά αποδίδονται ως η *campagna* της Bona. Αναφέρω ενδεικτικά μερικές: το Polemo, η Pressa, το Tefani, η Brigha, το Calojero, το Cavalli, το Luppari, το Manduddheru, η Santa Maria, το Beddhujanni, το Mutu, η Litharossa, ο San Pasquale κ.ά. Αυτές οι *contrade*, η *ύπαιθρος* της Bona, ήταν ο τόπος κατοικίας των αγροτών και των κτηνοτρόφων².

Η κοινωνική διάκριση μεταξύ της Bona και της αγροτικής της περιφέρειας, εκφράζεται και διά μέσου της χρήσης του γλωσσικού κώδικα του greco. Το κέντρο, ο οικιστικός πυρήνας, η Bona που κατοικείται από τους Ευγενείς και τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα χρησιμοποιούσε ως γλωσσικό κώδικα κυρίως το *dialetto*³ και τα ιταλικά και ενέπλεκε τους ομιλητές σε αστικού τύπου σχέσεις. Η αγροτική περιφέρεια, η *campagna*, που

* Dr Ρεγγίνα Κασιμάτη, κοινωνιολόγος-εκπαιδευτικός, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης για το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και δια βίου Μάθησης, Υπουργείο Παιδείας. Mail: reginacas2013@gmail.com - Τελευταία δημοσίευση: <http://www.avgi.gr/article/3675559/oi-pollaples-metafraseis-tou-aporadektou>

¹ Όσο και αν διατείνεται ένας ερευνητής ότι έχει επίγνωση των διακρίσεων που πιθανώς παράγονται από τη χρήση όρων σχετιζομένων με μια τοπική πραγματικότητα (ιταλικός βορράς «il nord» και ιταλικός νότος «il sud») εν τούτοις μπορεί και ο ίδιος, με την χρήση και μόνο των λέξεων, να συμμετέχει ερήμην του, στην παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων. «Η Ιταλία χαρτογραφήθηκε πάνω σε ένα διπολικό σχήμα, αυτό του βιομηχανικού βορρά και του αγροτικού ιταλικού νότου. Η χαρτογράφηση αυτή, οδήγησε σε γεωγραφικό τεμαχισμό των χώρας, ιεραρχημένο και ίσως ιμπεριαλιστικό του βορρά προς το νότο που παρήγαγε ένα άνισο αναπτυγμένο τοπίο. Ο γεωγραφικός τεμαχισμός της Ιταλίας, κατέστησε δυνατή την κατασκευή διαφόρων ειδών πολιτισμικής γνώσης με εκατέρωθεν απεικονίσεις και παράλληλα δημιούργησε μια παράδοση στη χρήση των όρων νότος/βορράς. Μια παράδοση που μοιάζει να μην μπορεί να την αντιπαρέλθει κανείς» (Gramsci 1995, 24 και Γκράμσι 1987, 20).

² Για το ιδιότυπο απαρχαίντ που κατασκευάστηκε από τους Ευγενείς της Bona για τους κατοίκους της *campagna* βλ. Κασιμάτη 2003, 151.

³ Οι διάλεκτοι στην Calabria δεν έχουν υπαχθεί σε καμιά προσπάθεια κανονικοποίησης, δεν έχουν σταθερή μορφή και παρουσιάζονται ως τοπικές ποικιλίες της γλώσσας calabrese. Οι ποικίλες γλωσσικές εκδοχές, παρά τις εσωτερικές τους διαφοροποιήσεις ανήκουν στην διάλεκτο την calabrese. Ο Martino (1979, 306-307) περιγράφει την διάλεκτο της Calabria ως μια λαϊκή ιταλική γλώσσα, που δανείζεται λέξεις από αντίστοιχους γλωσσικούς κώδικες συνήθως υποδεέστερους, και η οποία δεν καταφέρνει να ασκήσει καμία κανονιστική επιρροή εκτός του κοινοτικού εδάφους της Calabria.

κατοικείτο από γεωργούς και κτηνοτρόφους, χρησιμοποιούσε ως κώδικα το *greco* και ενέπλεκε τους ομιλητές σε αγροτικού τύπου σχέσεις⁴.

Έτσι, μεταξύ της τοπικής αστικής τάξης και των αγροτών που διέμεναν στην περιφέρεια της Bona, θεμελιώθηκε μια διάκριση, αφού μόνο οι κάτοικοι της Bona είχαν πρόσβαση στη χρήση της επίσημης γλώσσας, ενώ οι χωρικοί χρησιμοποιούσαν το τοπικό ιδίωμα του *greco* που οι Ευγενείς την χαρακτήριζαν ως γλώσσα *μπάσταρδη*⁵. Έτσι το *greco* παραγκωνίστηκε, υποτιμήθηκε και αφέθηκε στη χρήση των χωρικών⁶.

Η ιεραρχική σχέση της Bona με την «*Εξω-χή*» επέφερε κάθετο καταμερισμό εργασίας αλλά και ενσυνείδητο χωρισμό επικρατειών, και επεκτείνεται ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες υπαίθρους ή κοινότητες όπως αυτή του Africo που βρίσκεται στα μετόπισθεν της Bona, εγκαταλελειμμένος από το 1951. Το Africo vecchio, η ορεινή κοινότητα «*στις πλάτες της Bona*», ήταν αρκετά μεγάλη σε πληθυσμό και αρκετά φτωχή σύμφωνα με τα λεγόμενα διαφόρων τοπικών λογίων. Τα ιστορικά ντοκουμέντα αλλά και οι τοπικές αντιλήψεις που αφορούν στο Africo, αντί να φωτίζουν τη σχέση της κοινότητας αυτής με τις άλλες γειτονικές της κοινότητες και κυρίως με της Bona, μάλλον τις συσκοτίζουν, δημιουργώντας σύγχυση στον αναγνώστη. Άλλοι ισχυρίζονται, ότι το Africo διοικητικά ανήκε στην Bona δηλαδή ήταν «*οικισμός της*» («*casali di Bona*»). Άλλοι θεωρούν ότι το Africo, ήταν μια από τις πολλές *campagne* της Bona. Άλλοι θεωρούν ότι οι σχέσεις τους ήταν καθαρά εμπορικές αφού οι Africoti ήταν βοσκοί και παραγωγοί γαλακτοκομικών ενώ οι Bovesi γεωργοί και παραγωγοί γεωργικών προϊόντων και δεν υπήρχε κανενός είδους διοικητικής ή γραφειοκρατικής σχέσης.

Η Bona όμως ιστορικά, μέχρι και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, συγκέντρωνε στους κόλπους της τους Ευγενείς, τους Επισκόπους (αφού ήταν επισκοπική έδρα) τους δημάρχους, και διάφορους γραμματείς, που μας ωθεί να σκεφτούμε ότι η σχέση Africo-Bona ήταν μια

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες για την καθιέρωση της διγλωσσίας βλ. Bourdieu 1999, 64.

⁵ «Οι μπάσταρδες γλώσσες παραπέμπουν σε μια γενεαλογία που δεν μπορεί να καταγραφεί και σε γενικές γραμμές είναι ύποπτη στο να συμπεριλάβει το οτιδήποτε. Το λεξιλόγιο που επιστρατεύεται και ενοικεί στις μελέτες για τις προφορικές γλώσσες (ή τα *patois*) συγκροτεί μια φανταστική οικογένεια, και ένα σύστημα συγγένειας που αναφέρεται σε μια κοινή μάνα (γνωστή ή άγνωστη), κατανέμοντας ρόλους σε αδέρφια και γλωσσικά ξαδέλφια. Έτσι ενώ η γλώσσα-μητέρα είναι η βάση του πίνακα συγγένειας, συγχρόνως θεμελιώνει και την απόσταση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κατασκευή ενός γενεαλογικού δένδρου φενακίζει μια τομή που αναπαρίσταται στη συνέχεια της συγγένειας. Δηλαδή η απόρριψη της προφορικής γλώσσας μασκαρεύεται, στον πίνακα της καταγωγής» (βλ. De Certeau M., Julia D., και Revel J., 1975, 102-103). Κατ' ανάλογο τρόπο, η αναπαράσταση που οργανώνεται για το *greco*, στηρίζεται στη γέννα. Το *greco* και η αρχαία ελληνική είναι αδέρφια. Η γέννα όμως αυτή, που δείχνει υπό μια έννοια την ισότητα μεταξύ των δύο γλωσσών, υποκρύπτει την ανισότητα και την ιεράρχηση που προήλθε από τον πλούτο και την εργασία. Το *greco* δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τη σκιά, γιατί μιλιόταν από αγρότες και κτηνοτρόφους.

⁶ Να σημειώσουμε ότι το *greco* υφίσταται ως προφορική γλώσσα, ως γλώσσα, που ανταποκρίνεται στο αίτημα ικανοποίησης πρακτικών καθημερινών αναγκών δηλαδή κατά τον Bourdieu «υφίσταται ως γλωσσική έξη αφού της λείπει η αντικειμενοποίηση στη γραφή, δεν διαθέτει πολιτικό λεξιλόγιο και νομική κωδικοποίηση» (Bourdieu 1999, 23).

σχέση διοικητικής, πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης. Το όνομα της κοινότητας του Africo, γέννησε μια μυθολογία την οποία αν και προσπάθησαν οι λόγιοι να την αποδομήσουν, μάλλον την ενίσχυσαν. Συχνοί είναι οι υπαινιγμοί και οι συνδέσεις -λόγω της φωνητικής συνήχησης- του Africo με την Αφρική.

Οι σχέσεις των δυο περιπλέκεται περισσότερο με την εμπλοκή του Santo Leo ενός αγρότη άγιου και τοπικού θεού. Και η Bona λοιπόν και το Africo λατρεύουν και γιορτάζουν τον ίδιο Άγιο. Οι κάτοικοι του Africo, οι Africoti ισχυρίζονται ότι ο Άγιος κατάγεται από τα μέρη τους, ενώ οι Bovesi ισχυρίζονται το αντίθετο, ότι ο Άγιος κατάγεται από την Bona. Το θέμα της καταγωγής του Αγίου βασανίζει ακόμη και σήμερα τους κατοίκους της Bona και δεν είναι ρητορικό. Αποτελεί κεντρικό κλειδί και σχετίζεται με τη γη και την ιστορία της και αποτελεί ένα καίριο κομμάτι της bovese αλλά και της africese ταυτότητας. Διαφαίνεται ότι ο Άγιος λατρευτικό πρόσωπο για τις δύο κοινότητες αποτελεί τον κυρίαρχο τρόπο, τη βασική μεταφορά με την οποία και οι δυο κοινότητες μιλούν για τον εαυτό τους, για τον τόπο τους, για το ορθόδοξο παρελθόν τους⁷, για τις οικογενειακές τους σχέσεις, για τις συνθήκες ζωής τους και εν τέλει η διαφιλονικούμενη αυτή κληρονομιά του Αγίου και η αντιπαράθεση των κοινοτήτων καλείται να απαντήσει στο καίριο ερώτημα: Ποιος δικαιούται να είναι ντόπιος;

Η τοπογραφία στη μεσαιωνική κοινωνία, που ενθαρρύνει τη γεωγραφική έκφραση των κοινωνικών διακρίσεων, οργανώνεται γύρω από το έδαφος. Οι Άγιοι θεμελιώνουν την ύπαρξή τους, επενδύουν, διαχειρίζονται και διεκδικούν πάντα ένα συγκεκριμένο έδαφος⁸.

Η εκδοχή των Bovesi για τον διαφιλονικούμενο Άγιο αναφέρει ότι οι Africoti, έκλεψαν τον Άγιο τους. Αλλά και οι Africoti διατείνονται ότι ο Άγιος είναι δικός τους και οι Bovesi τον υφάρπαξαν. Οι αφηγήσεις δείχνουν ότι ο Άγιος και η κλοπή του, είναι ένας έμμεσος τρόπος να μιλήσουν για την κοινοτική γη και την οικειοποίησή της.

«Στο Africo δίπλα έφτιαξαν και ένα άλλο χωριό το Casalnuovo. Το Casalnuovo μαζί με το Africo έφτιαξαν μια κοινότητα. Έτσι η Bona έμεινε μόνη της. Την περιουσία του Africo την πήραν οι Bovesi. Εμείς όμως ήμασταν πάντα ήμασταν “υποτελείς” (“sottomesi”) στους Bovesi...” αφηγείται ο κάτοικος του Africo.

⁷ «Ο San Leo λοιπόν, σύμφωνα με τις εκκλησιαστικές πηγές, είναι ορθόδοξος χριστιανός και ανήκει στο μοναστικό τάγμα των Basiliani. Όταν το 1623 κατέφθασε στην Bona ο Επίσκοπος, ο Monsignore Modaffari, εξεπλάγη από το πάθος που διέκρινε στους ντόπιους γι’ αυτόν τον Άγιο. Για το λόγο αυτό, συνέταξε μια επιστολή και την απέστειλε στο Vaticano, ρωτώντας τι πρέπει να κάνει για έναν Άγιο για τον οποίο δεν υπάρχει καμία επίσημη εκκλησιαστική αναφορά. Το Vaticano του απάντησε να δείξει ανοχή. Μέχρι σήμερα, ο Άγιος δε συμπεριλαμβάνεται στο εορτολόγιο της Καθολικής Εκκλησίας. Και ενώ θεωρείται ο ιδρυτής της ορθόδοξης μονής της Ευαγγελίστριας στο Africo, βασιλεύει σιωπή γύρω από τον ίδιο» (Natoli 1980, 7-8).

⁸ «Ο άγιος απευθύνεται σε ένα κοινωνικό αλλά και σε ένα γεωγραφικό έδαφος και μεταφέρει και στο ένα και στο άλλο το γεγονός της αγιότητας. Το ερώτημα γιατί ο Άγιος διάλεξε αυτόν τον τόπο λειτουργεί στην ουσία σαν αίτιγμα για τους καθορισμούς που βαραίνουν στην επιλογή ενός εδάφους για να διαδοθεί το μήνυμα ενός Αγίου» (Hassan Elboudrari, 1985, 493).

Έτσι λοιπόν η στιγμή του διαχωρισμού των δύο κοινοτήτων στην οποία αναφέρονται οι ντόπιοι από το Africo και η απάντηση για την τύχη των εδαφών του και τη σιωπή γύρω από αυτά, ίσως να βρίσκεται ιστορικά στην προσπάθεια που ξεκίνησε το 1740, όταν ο Κάρολος ΙΙΙ των Βουρβόνων ξεκινάει την κοινωνική αναδιάρθρωση της Bona με τη συγκρότηση του κτηματολογίου. Και στο κτηματολόγιο αυτό εγγράφησαν τα εδάφη του Africo ως ιδιοκτησία της μητροπολιτικής Bona.

Ενδέχεται όμως η διένεξη αυτή για τα εδάφη, να ανάγεται στη κυριαρχία των Νορμανδών στην περιοχή κατά τον 10^ο αιώνα, οι οποίοι εμπιστεύτηκαν στον Επίσκοπο του Reggio την κομητεία της Bona με τις προσαρτήσεις των εδαφών του Affrico και του Castellace

Ίσως ακόμη, με την εμφάνιση του καπιταλισμού, οι βαρόνοι και η Εκκλησία της Bona (ιδιοκτήτρια γαιών και η ίδια) να αδιαφόρησαν για την εκμετάλλευση των δασών και το φόρο βοσκής και να επέβαλαν την σιτοκαλλιέργεια. Έτσι αντικείμενο αμφισβήτησης έγινε η χρήση της γης. Η «αυτονόμηση» του Africo και ο διαχωρισμός του από τη «μητέρα» κοινότητα, την Bona, σχετίζεται με τις διαφορετικές επαγγελματικές δραστηριότητες των δύο κοινοτήτων. Δηλαδή πίσω από την αντιπαράθεση σχετικά με τα εδάφη και την πατρότητα του Αγίου να κρύβεται η αιώνια σύγκρουση του βοσκού με τον γεωργό και η απειλή του πρώτου προς τον δεύτερο. Η καλλιέργεια της γης «είναι η κινούσα δύναμη», αυτή «σηκώνει το βάρος της κτηνοτροφίας». Έτσι ανάμεσα στους δύο, τον καλλιεργητή της γης (τον *campagnolo Bovesè*) και τον κτηνοτρόφο (τον *campagnolo Africese*) αναπτύσσεται μια σχέση ανταγωνισμού που κατέληξε στην αυτονόμηση, στον διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων και εν τέλει στην συμβολική αλληλοεξόντωση.

Το Africo και οι κάτοικοί του που παραδοσιακά ήταν βοσκοί, αποτελούσαν τον κατ' εξοχή κίνδυνο προ των πυλών της πόλης της Bona που με κόπο κατάφερνε να διατηρεί μια ισορροπία εδάφους-ανθρώπων. Αυτή η ισορροπία έπρεπε να διαφυλαχτεί, προκειμένου οι *Bovesi*, να μπορούν να αντιμετωπίζουν τις συνεχείς κατολισθήσεις του εδάφους, την ξηρασία, τις απόκρημνες περιοχές, την κατάτμηση της γης («η γη σε ψίχουλα» ονομάζεται από τους Ιταλούς μελετητές η μορφολογία των γαιών της περιοχής)⁹.

Ο *Africese* από την άλλη πλευρά ήταν πάντα βοσκός, είχε ανάγκη τη γη όχι για να την καλλιεργήσει αλλά για να τη χρησιμοποιήσει για βοσκοτόπια. Σύμφωνα με τον Braudel «όλες οι εποχικές μετακινήσεις χρωστούν την ύπαρξή τους σε μια απαιτητική αγροτική ζωή που δεν μπορεί να σηκώσει όλο το βάρος της κτηνοτροφίας, ούτε να παραιτηθεί από τα

⁹ Βλ. Casimir 1992, 6, που θεωρεί ότι όχι μόνο το έδαφος αλλά και διάφορες πρακτικές ή και συμπεριφορές συχνά γίνονται αντικείμενο άμυνας. Η ίδια η πρακτική της κινητικότητας και η εξασφάλιση της ευελιξίας σε βοσκοτοπικές κοινωνίες μπορεί να καταλήξει σε πράξεις βίας.

πλεονεκτήματά της και τη διώχνει μακριά, ανάλογα με τις δυνατότητες του τόπου και της εποχής, προς τα βοσκοτόπια των πεδινών περιοχών ή των υψωμάτων. Κάθε μελέτη λογικά πρέπει να ξεκινά από την αγροτοκαλλιέργεια που είναι η κινούσα δύναμη. Αυτή επιβάλλει τον διαχωρισμό ανάμεσα σε αγρότες και κτηνοτρόφους» (Braudel 1993:112)

Τα βοσκοτόπια βρίσκονταν βόρεια της Bova, «ai campi di Bova», όπως λένουν οι ντόπιοι, και η Bova ήταν η ιδιοκτήτρια των γαιών όλης της υπαίθρου (*campagna*) που όπως είδαμε ήταν ο χώρος των «έξω» των κατώτερων, των «ζουλού». Όταν αυτονομήθηκε το Africo και μαζί με το Casaliniuono συγκρότησαν μια κοινότητα, ζήτησαν από την Bova τα εδάφη που τους αναλογούσαν. Κάτι τέτοιο μάλλον δεν έγινε, και έτσι φαίνεται το Africo να μην έχει μια τοπογραφία. Η άρνηση της Bova να αποδώσει τα κομμάτια γης που της ζητούσαν, συνιστά στην ουσία την απροσχημάτιστη αμφισβήτηση της διοικητικής αυτονομίας του Africo. Σε αυτά τα διαφιλονικούμενα εδάφη θυρυλείται ότι πέθανε ο Άγιος. Εκεί διαμελίστηκε το σώμα του, υπενθυμίζοντας έναν άλλο διαμελισμό-διαχωρισμό των εδαφών που δεν έγινε. Το διαμελισμένο σώμα του Αγίου μοιράστηκε στους Bovesi και τους Africoti. Έτσι ο χώρος και το σώμα γίνονται στην ουσία μεταφορά του ενός προς το άλλο, (από το σώμα του Αγίου που διαμελίστηκε, στη γη που δε μοιράστηκε) συγκροτώντας ένα πλαίσιο όπου παρεισφρύνουν και συνδυάζονται τα αποτυπώματα της σχέσης των μεν και των δε.

Η Bova και το Africo είναι ιεραρχικά συνδεδεμένοι κατοικημένοι χώροι. Η διένεξη για το που ανήκει ο Άγιος υποδεικνύει περισσότερο κοινωνικές δομές παρά γεγονότα αυτά καθ' εαυτά. Η αντιπαράθεση για την πατρότητα και την ιδιοκτησία του Αγίου, στοιχείο ταυτότητας και προϊόν μακράς παράδοσης θέτει σε λειτουργία τους μηχανισμούς ελέγχου των πηγών του τοπικού πλούτου (δάση, βοσκοτόπια, χέρσα γη κλπ) και φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία στα τοπικά συμφραζόμενα οι χρήσεις της σύγκρουσης αυτής, παρά η επίλυσή της.

Βιβλιογραφία

- Braudel F. *Μεσόγειος*, Α' Τόμος, Μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1993.
- Bourdieu P.: *Γλώσσα και συμβολική εξουσία*, Μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1999.
- Casimir M.: «The dimensions of territoriality: An introduction», *Mobility and territoriality. Social and spatial boundaries among foragers, fishers pastoralists and peripatetics*, Ed. Berg N.Y. Oxford, 1992.
- Gramsci A.: *The southern question*, Ed. Bordighera Incorporated West Lafayette, 1995.
- Γκράμισι Α.: *Il Risorgimento*, Μτφρ. Γ. Μαχαίρας, Εκδ. Στοχαστής, 1987.
- Martino P.: *L' isola grecanica dell' Aspromonte aspetti sociolinguistici. I dialetti e le lingue do fronte all italiano: Atti del XI Congresso internazionale di studi*, Cagliari 27-30 Maggio, Ed. Bulzoni, 1979.
- Natoli P.: *San Leo di Bova*, Ed. Litotipografia Iiriti, 1980.
- De Certeau M., Julia D., Revel J.: *Une politique de la lanque*, Ed. Gallimard, 1975.

Stajano C.: *Africo*, Ed. Einaudi, 1979.

Catanea-Alati Ant.: *Le origini di Bova e del suo nome*, Roma, 1969.

Κασιμάτη Ρ.: «Το Greco και οι μυθολογικές συνδηλώσεις στη Μπόβα της Ν. Ιταλίας»,
Εθνολογία (10) (2002-2003): 145-159.

Elboudrari H.: «Quand les saints font les villes. Lecture anthropologique de la pratique social d'un saint marocain du XVIIe siècle», *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* (3) (1985): 489-508.